

“Nazora Qil” Asari Va Uning Maqom San’atidagi O’Rni

Toshtemirov Qobiljon

Andijon davlat pedagogika instituti, o’qituvchi

Azizova Rayyona

Andijon davlat pedagogika instituti, talaba

Sharq xalqlarining madaniyati va san’ati tarixida maqom o’zining noyob musiqiy va falsafiy tizimi bilan alohida o’rin egallaydi. Maqom musiqasi asrlar davomida ijrochilik, estetik ta’sir va ma’naviy tarbiya vositasi sifatida rivojlanib kelgan. Ushbu maqolada maqom san’ati durdonalaridan biri bo’lgan “Nazora qil” asari haqida so’z yuritilib, uning tarixiy ildizlari, musiqiy tuzilishi va tasavvufiy falsafiy mazmuni batafsil tahlil qilinadi.

“Nazora qil” asarining kelib chiqishi va tarixiga alohida to’xtalib o’tamiz. “Nazora qil” asarining paydo bo’lishi bevosita maqom tizimi shakllanishi bilan bog’liq. Maqom musiqasi Markaziy Osiyo, ayniqsa, Buxoro va Samarqand madaniy muhitida rivojlangan bo’lib, unda turli davrlarda tasavvuf ta’limotlari, xalq musiqasi va shoirlarning asarlari muhim rol o’ynagan.

Ma’lumki, “Nazora qil” she’riyati va musiqasi o’zida islom tasavvufining chuqur ma’nolarini aks ettiradi. Bu asarda insonning nafs ustidan g’alaba qozonishi, ilohiy haqiqatni izlash va ruhiy yuksalish singari mavzular asosiy o’rin tutadi. Uning manbalari sifatida buyuk mutafakkirlar Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy va Jaloliddin Rumiy kabi shaxslarning falsafiy va adabiy merosidan foydalanilgan.

Asarning musiqiy va nazariy tahlilini quyidagicha ifodalash mumkin:

1. Maqom yo’li va tuzilishi.

“Nazora qil” asari maqom tizimining o’ziga xos yo’llaridan biri bo’lib, u o’zining nozik melodik chiziqlari va murakkab ritmik tuzilishi bilan ajralib turadi. Asar ijrosida asosiy ohangdan chekinmasdan turli variantlar va modulyatsiyalar qo’llaniladi. Bu ijrochidan chuqur nazariy bilim va amaliy mahoratni talab qiladi.

2. Musiqa va matn uyg’unligi.

Maqom san’atining asosiy tamoyillaridan biri matn va musiqaning uyg’unligidir. “Nazora qil” asarida musiqiy yo’l she’riy mazmunga mos ravishda tuzilgan bo’lib, undagi har bir ohang inson qalbining turli kechinmalarini ifoda etadi. Asarning lirikasi va melodiyasi bir-birini to’ldirib, tinglovchiga kuchli ta’sir ko’rsatadi.

3. Tasavvufiy va falsafiy mazmun.

Tasavvuf ta’limotida insonning o’zini tanishi va ilohiy haqiqatga yaqinlashishi muhim o’rin tutadi. “Nazora qil” asarining she’riy qismi ana shu g’oyalarga asoslanadi. Matnda inson o’z nafsini nazorat qilib, qalbini poklashga, xato va gunohlardan forig’ bo’lishga undaladi. Asarning falsafiy mazmuni uning musiqiy tomonini yanada boyitadi.

Asarning ijrochilikdagi o’rni beqiyosdir. “Nazora qil” maqomi ijrochilik san’ati uchun katta ahamiyatga ega. Asar ko’p hollarda katta ustozlar tomonidan yosh shogirdlarga o’rgatiladi, bu jarayonda ijro qoidalari, sozandachilik uslubi va matn talqini puxta o’rganiladi. Shuningdek, “Nazora qil” xalq orasida keng tarqalgan va uning ijrosi ko’pincha diniy marosimlar, tasavvufiy yig’inlar va madaniy tadbirlarda eshitiladi.

“Nazora qil” asari maqom san’atining muhim durdonalaridan biri hisoblanadi. Uning nomi tasavvufiy ma’nodagi “o’zingni nazorat qil” yoki “o’zingga diqqat qil” degan mazmuni anglatadi. Asarning nomi ham, mazmuni ham insonni o’zini anglashga, ichki dunyosini tarbiyalashga va nafsini nazorat qilishga chorlaydi. Ushbu asar o’zining chuqur falsafiy va ma’naviy mazmuni bilan ajralib turadi.

Asar o’z ildizlarini Sharqning boy madaniy merosidan, xususan, maqom san’ati va tasavvuf falsafasidan oladi. “Nazora qil” she’riyati va musiqasi ko’pincha tasavvuf ta’limotlariga asoslangan bo’lib, u inson qalbining poklanishi, ruhiy yuksalishi va ilohiy haqiqatni izlash kabi mavzularni o’z ichiga oladi.

Asarning musiqiy jihatlarini yoritishda maqom tizimidagi o’rniga alohida to’xtalib o’tish lozim, va uni quyidagicha ifodalaymiz:

“Nazora qil” asari odatda maqom yo’llaridan birining bo’lagi yoki sho’basi sifatida ijro etiladi. U maqom tizimining murakkab ohang va ritmik xususiyatlarini aks ettiradi. Asar ijrosi chog’ida sozandalar musiqaning ohangdorligini saqlagan holda, ijodiy erkinlik bilan improvizatsiya qilishi mumkin.

Melodik va ritmik tuzilishi asarning melodik tuzilishi nozik va nafis ohanglar bilan to’yingan. Unda musiqaning yuqoridan pastga yoki pastdan yuqoriga ko’tarilib borishi, hissiyotlarning o’zgarishini ifoda etadi. Ritmik jihatdan asar muvozanatli bo’lib, unda an’anaviy maqom usullari ishlatiladi.

Ijro san’ati haqida quyidagi fikrlar asosli, chunki “Nazora qil” asari o’z murakkabligi sababli yuqori darajadagi ijrochilik mahoratini talab qiladi. Ijro jarayonida sozandalar va xonandalar musiqaning barcha nozik jihatlarini tinglovchiga yetkazish uchun o’z mahoratini namoyon etadilar. Ayniqsa, maqom asarlarini ijro etuvchi xalq sozlari (dutor, tanbur, rubob, nay) va xonandalarning ovoz diapazoni asarning go’zalligini ochib beradi.

She’riy mazmun va falsafiy asoslari “Nazora qil” asarining matni tasavvufiy she’riyat an’alariga asoslanadi. Undagi asosiy g’oya insonning ichki dunyosini poklash va ma’naviy kamolot sari intilishdir. She’rda ko’pincha quyidagi mavzular aks ettiriladi:

- Inson o’zini va xatti-harakatlarini nazorat qilishi lozimligi.
- Ilohiy haqiqatni izlash yo’lidagi qiyinchiliklar.
- Nafsni yengish va qalbni poklash.
- Dunyo o’tkinchi, lekin ma’naviy yuksalish abadiy qadriyat ekanligi.

Bu mazmun tinglovchilarni chuqur mulohaza yuritishga undaydi va ma’naviy ozuqa beradi. She’rda ishlatiladigan so’z va iboralar chuqur ma’no va ohangdorlik bilan ifodalanadi, bu esa musiqa bilan uyg’unlashib, asarning umumiy ta’sirini kuchaytiradi.

Tarixiy va madaniy ahamiyatidir, chunki “Nazora qil” asari maqom san’atining ko’p asrlik tarixida o’ziga xos o’rin tutadi. U Sharq xalqlarining madaniy merosi sifatida nafaqat musiqiy, balki falsafiy va ma’naviy qadriyatlarni ham ifodalaydi. Ushbu asar Buxoro va Xiva maqom maktablarida keng qo’llanilib, ulkan ustoz sozandalar va xonandalar tomonidan ijro etilgan.

Tasavvuf ta’limoti va maqom musiqasining uyg’unligi bu asarni nafaqat musiqiy meros sifatida, balki ma’naviy kamolotga yo’naltiruvchi vosita sifatida ham qadrlanishini ta’minlagan.

Asar ijrosi va zamonaviy davrda targ’iboti muhim, bugungi kunda “Nazora qil” asari zamonaviy maqom ustalari tomonidan ijro etilmoqda. Ayniqsa, xalqaro musiqiy festivallarda va madaniy tadbirlarda asar ijrosi maqom san’atining boyligini dunyo jamoatchiligiga namoyish etadi.

Shuningdek, asarni raqamli formatlarda yozib olish va tarqatish orqali u yosh avlod vakillariga ham yetkazilmoqda. Ko’plab musiqiy maktablarda “Nazora qil” asari o’quv dasturiga kiritilgan va ijrochilik mahoratini oshirish uchun ishlatiladi.

Tadqiqotchilar nigohida maqom san'ati va "Nazora qil" asari haqida ko'plab tadqiqotlar olib borilgan, xususan:

V. Uspenskiy va F. Karomatov kabi tadqiqotchilar maqomning musiqiy tizimini o'rganib, "Nazora qil" asarining ritmik va melodik xususiyatlariga urg'u berganlar. Sharqshunos olimlar asarda aks etgan tasavvufiy g'oyalarni tahlil qilib, uning madaniy ahamiyatini ta'kidlaganlar.

Hozirgi davrda "Nazora qil" musiqasi zamonaviy texnologiyalar orqali qayta tiklanib, xalqaro miqyosda targ'ib qilinmoqda.

Kelajakda "Nazora qil" asarini yanada chuqurroq o'rganish va ommalashtirish uchun quyidagilarni tavsiya qilish mumkin:

1. Maqom san'atiga bag'ishlangan xalqaro konferensiyalar tashkil qilish.
2. "Nazora qil" asarining zamonaviy ijro variantlarini yozib olish va targ'ib qilish.
3. Asarni yosh musiqachilar orasida kengroq o'rgatish maqsadida maxsus o'quv qo'llanmalari yaratish.

Demak, "Nazora qil" asari maqom san'atining yorqin namunasi bo'lib, u musiqiy va ma'naviy jihatlarning uyg'unligi orqali tinglovchilarni ilohiy haqiqat va go'zallik bilan tanishtiradi. Ushbu asarni o'rganish va targ'ib qilish Sharq musiqasining boy merosini saqlab qolish va kelgusi avlodlarga yetkazish yo'lida muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. V. Uspenskiy "Maqom san'ati va uning rivojlanishi". O'quv qo'llanma. Toshkent. 1980 yil.
2. I.Rajabov. Maqomlar. San'at nashriyoti. Toshkent 2006 yil. 15-bet.
3. Q.Ro'zimatzoda, A.Qambarov. Milliy musiqa – ma'naviy kamolot. Guliston jurnali. 1996. № 2. B. 32-33.
4. T.Davlatov O'zbek xalq musiqa ijodi. O'quv qo'llanma. Namangan. 2023yil.